

Egy lexikonszócikk által előhívott emlékképek és széljegyzetek

80 huszár

A *Magyar filmek 1896–2021* című MMA-lexikont több hozzátartozómnak megvettem karácsonyra, s persze magamat is megajándékoztam vele. A fellapozott címszavak közül a *80 huszár* szerepelt az első helyen. A film dramaturgjaként és történész szakértőjeként annak idején részt vettem a számba jöhető lengyelországi helyszínek feltérképezésében. Emellett a forgatás során a tolmács feladatát is elláttam, így a stáb szinte minden tagjával személyes kapcsolatba kerültem – a főszereplőktől a kaszkadőrökön át a kellékesekig, lovászokig, taxisofőrökig. Vagyis többszörösen magaménak érzem a filmet, amelyet legutóbb tíz éve, a bécsi Collegium Hungaricumban, Sára Sándor társaságában, sokadszorra néztem meg. Pápai Zsolt inspiráló szócikke a *80 huszárt* és a rendező-operatőrt egyaránt megjelenítette az emlékezet személyes vetítívásznán.

Megdöbbenek, amikor a szócikk a film történelmi hátterét bemutatva „egy szakasz Lengyelországban állomásozó honvéd” dilemmáját taglalja. Hiszen se honvéd, se Lengyelország nem létezett akkor, amikor a magyarországi változások lelkesítő-nyugtalanító hírére a forrongó Galíciában állomásozó 6. (az ezredtulajdonosáról, I. Vilmos württembergi királyról württemberginek hívott) császári királyi huszárezred 4. százada 1848. május végén Mariampolból hazaszökött. Egyszerűen dezertált.

Nem létezett honvédség. A Batthyány Lajos vezette magyar kormány csak május közepén döntött arról, hogy

a nemzetőrség részeként felállít tíz mozgatható, bárhol bevehető önkéntes zászlóalj. Mivel tagjaik négyéves katonai szolgálatot vállaltak, e tíz zászlóalj alkotta a szerveződő önálló magyar hadsereg, a honvédsereg magvát. Honvédekről és a honvédség szervezéséről tehát 1848 késő tavaszától beszélhetünk.

Nem létezett Lengyelország. Bő két évtized alatt háromszor osztották fel szomszédai: a Porosz Királyság, az Orosz Birodalom és a Habsburg Monarchia. 1795-ben bekövetkezett véglegesen felosztása után eltűnt Európa térképéről. A lengyel–litván állam megkaparintott déli részét nevezték el a bécsi udvar „történészszakértői” – a középkori magyar királyok jogcímére hivatkozva – Galíciának. A birodalmi hadügyek irányítói évtizedek óta ügyeltek arra, hogy a Habsburg Monarchia tartóoszlopának tekintett császári királyi hadsereg egyes ezredei ne toborzókerületükben, azaz saját nemzeti, nemzetiségi hovatarozásuk területén állomásozzanak, hogy így a helyi lakossággal a fraternizálást, a szolidaritásvállalást elkerüljék, lehetetlenné tegyék. Ennek jegyében helyeztek el három magyar huszárezredet Galíciában, miközben három galíciai dzsidásezred törzsállomáshelyét Magyarországon jelölték ki, s így került többek között egy itáliai könnyűlovasezred és két csehországi vértesezred is magyar területekre. Természetesen ugyanezt a területi elvet alkalmazták a gyalogezredek elhelyezése esetében is. A birodalmi hadsereg tizenkét magyarországi sorozású huszárezredéből három tehát Galíciában, a többi nyolc pedig Cseh- és Morvaország, Itália és Ausztria területén állomásozott.

Természetesen nem a fentiek taglalását hiányolom a szócikkből, hanem azt, hogy a történelmi hátteret magyarázó mondat a film értelmezését félreviszi. Mert hogyan kerülnek magyar honvédek Lengyelországba? Megszállóként? Kinek az akaratából?

A Petőfi által is megénekelte Lenkey-század hazatérése – a hivatalosan dezertálásnak minősíthető esemény – a törvényesség betartására szigorúan ügyelő Batthyány-kormányt és hadügyminiszterét, Mészáros Lázárt kínos helyzetbe hozta Bécs előtt. A megtorlástól a közvélemény kiállításán kívül az mentette meg a századot és tisztjeit, hogy június 12-én kitört az önálló Szerb Vajdaság létrehozását célul kitűző és Bécs által bujtogatott magyarországi szer-

Sára Sándor
Fotó:
Koszticsák
Szilárd,
MTI

bekkel a polgárháború, amely hamarosan lángba borította a Bánság és a Bácska jelentős részét. A magyar kormány kérésére a bécsi hadügyminisztérium a huszárezredek és a magyarországi sorozású gyalogezredek egy részét 1848 nyarán kénytelen volt hazarendelni.

Nem a szócikk tárgya, de a film kapcsán érdemes tudni, hogy miután Josip Jellačić horvát bán szeptember 11-én több tízezer fős hadserege élén – Bécs jóváhagyásával és biztatására – betört Magyarországra, majd október 3-án bekövetkezett a nyílt szakítás az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság között, a tizenkét huszárezred közül még hat állomásozott részben vagy teljes egészében a magyar határon túl. A magyar országgyűlés október 10-én szólította fel a huszárokat a hazatérésre, bár Kossuth ezt a hírlapjában már szeptember 22-én megtette. Arra, hogy az itáliai hadszíntereken szolgáló 5. és 7. huszárezred hazaszökhessen, semmi esély nem volt. Október végén és november elején a kedvezőbb helyzetben lévő, mert a közeli Galíciában állomásozó 8. (Ferdinánd szász-coburg-gothai herceg) és a 10. (III. Frigyes Vilmos porosz király) huszárezred egyes századai, fél századai is csak fegyveres öszszecsapások árán, veszteségekkel tudták elérni a magyar határt.

Nagyobb nehézségekkel és számosabb ellenséggel kellett megküzdeniük, hosszabb utat kellett megtenniük

a Csehországban állomásozó 12. (Magyarország nádora) huszárezred 1848 őszén hazatérő századainak. Az ezred maradványát 1849 májusában Itáliába vezényelték. Levonulásuk során is folyamatos volt kisebb-nagyobb századrészek „leszakadása”, amelyek megpróbálták Magyarországra eljutni. 1849. június közepén, a magyar határ viszonylagos közelségét kihasználva, 108 huszár kísérelte meg a hazatérést Leoben és Bruck an der Mur térségében, és ezalatt többször kényszerült fegyverrel áttörni az útját álló katonai kordonokon. Bekerítésük során a huszárok St. Michaelben kénytelenek voltak megadni magukat. Az addigi öszszecsapásokban ebből az egységből tizenhárom huszár esett el, tizennégy sebesült meg, és hetvenkilenc került fogságba. A Bécsből kapott parancs alapján a hadbíróság június 21-én mind a hetvenkilenc foglyot kötél általi halálra ítélte. Két nappal később pirkadat előtt tizenkilenc fiatal közhuszárnak megkegyelmeztek, három tizedes esetében eleve fenntartották a halálos ítéletet, negyvenhét közembert sajátos megtizedeléssel sújtottak. A hadbíróság a huszárok jelenlétében egy urnába négy fekete golyót és negyvenhárom piros golyót helyezett el. Aki a fekete golyót húzta, felkerült a halállistára. Reggel hat órakor a kivégzésre felsorakozott jászkun huszárok közül egy többgyermekes közhuszárnak megkegyelmeztek, a többieket agyonlőtték, és titokban elföldelték. Az osztrák hadügy-

80 huszár,
jelenet a filmből,
rendező:
Sára Sándor,
1978

minisztériumot felháborította a hadbírótság „lágyszívűsége”. Mind a hetvenkilenc „szökevény” bitófán szerette volna látni.

A *80 huszár* forgatókönyve a 6., 10. és 12. huszárezred hazaszökésének egyes epizódjait ötvözte egy történettel, amelynek középpontjában Lenkey századának hazatérése állt. Az egyes események történeti hűségéhez az alkotók szigorúan ragaszkodtak, ahogy ezt Pápai Zsolt is jelzi. Mindez az *Ötlettől a filmig* sorozat 1980-ban megjelentetett, *80 huszár* című kötetének történeti dokumentumválogatásában nyomon követhető. (Legalább e kötetet fel lehetett volna tüntetni még a szócikket lezáró, mindössze egy tételből álló bibliográfiai részben. Hiányérzetünk támad a főszereplők – Tordy Géza, Dózsa László, Szabó Sándor – nevének elmaradása miatt is.) A történeti hűségtől egyetlen esetben tért el a forgatókönyv: azzal, hogy a filmbeli huszároknak csak töredéke ér haza, vagyis történetük végkifejletét a júniusban, Itáliába vonulásuk alatt hazatérni próbáló Nádor-huszárok drámája uralja. A valóságban azonban a szökést vállaló huszárok többsége sikeresen hazaért, s részt vett a magyar alkotmányvédő, majd függetlenségi háborúban, amelyet, a lényegét kissé homályban hagyva, szabadságharcnak hívunk. A történet illetően megbillentésével Sára Sándor és Csoóri Sándor – ahogy a szócikk szerzője is utal rá – a Jancsó Miklós által képviselt, rendkívül virulensnek és tartósnak bizonyuló deheroizálási hullámmal is szembe fordult. A Kádár-korszak 70-es éveinek kilátástalanságával szemben annak a hősi áldozatvállalásnak állítottak emléket, amelyet egy császári hivatalnok – a „dezertálás” okát megindokolandó – tömören így foglalt össze jelentésében: „A szökés oka hazaszeretet.” Ez azt is jelezheti, hogy 1848 – a kirobbant háború dacára – a magyar történelem legnagyobb reményekre jogosító időszaka volt. Az évtizedeken át tartó reformmunkálatokat a vértelen márciusi forradalom (és a pozsonyi országgyűlés) vívmányaként az áprilisi törvényeknek nevezett alkotmány tetőzte be. A hazaszökött huszárok tehát Sára filmjében jelképesen és a Tátra ormait legyőzve valóságosan is az ég felé emelkednek, küldetésük vállalásával felmagasztosulnak, így a határfolyónál vívott harc nem az Alföldig „süllyedést” jelenti.

Sára és Csoóri korának nagyhatalmi politikájával is polemizál. Felvillantják a rendszerváltozás után a posztsovjet térségben beigazolódónak látszó alternatívákat is. „Hami kivonulunk innen... ki jön a helyünkbe?” – kérdezi az osztrák tábornok a diákjai letartóztatása miatt tiltakozó

paptól, utalva az 1846-os galíciai drámára is, vagyis arra, hogy egy forradalmi mozgalom végkifejlete milyen tragikus lehet: „Majd, ha kosárszám hozzák ide a felbujtott parasztok a levágott forradalmárfejeket, köztük az önökét is, akkor majd ugrálhatnak...” (Ezzel kapcsolatban elég, ha a közelmúlt eseményei közül a bukaresti bányászjárársra vagy a Majdanra gondolunk.)

A tarnóvi tüntetés véres nyomainak, a gyászolókkal, áldozatokkal szolidaritást vállalók gyertyalángjait keretező ablakok és a tankok csörömpölésére emlékeztető zajjal felvert tér megjelenítésével 1956 emlékét is mozivászronra vetítette Sára Sándor. És ez mély lélegzetvételre készítette a nézőt a kádári letargia amnéziára építő, fullasztó éveiben.

Ami Sára Sándorra biztosan hatott – legalábbis eseményszerkezetével –, az Andrzej Wajda *Csatorna* című filmje volt, jóllehet a *Csatornában* a három (majd négy) részre szakadt századból csak a parancsnok jut el a kítűzött célhoz, a még lengyel felkelők által birtokolt Belvárosba. A főhadnagy a néptelen romok közötti téren dőbben rá, mi történt, s miután a bőrét menteni akaró és ezzel a rábízott felkelőket cserbenhagyó írkokot lelövi, ereszkedik ismét a poklokra alá, hogy elveszett századát megkeresse. A *80 huszár* eredetileg Andrzej Wajdával koprodukcióban készült volna, de a terv végül elhalt. Kis híján a forgatás is „elhalt”, mert menet közben kiderült, hogy a film több mint fél órával meghaladja az eredetileg kilencven percre szabott időkeretet, s befejezéséhez még tízmillió forintba van szükség. Pozsgay Imre kiállításának köszönhető, hogy a forgatást végül be lehetett fejezni. Hogy a szócikkben felsorolt westernfilmeket vagy revizionista westerneket, amelyekkel a filmet Pápai Zsolt rokonítja, Sára Sándor látta volna, arról nincs tudomásom. Ezt azonban Pápai Zsolt sem tudja. Hogy a *Dundee őrnagyot* láthatta, nem tartom kizártnak. Azt viszont tudom, hogy a külföldön *A légio* címen forgalmazott Andrzej Wajda-filmet (*Hamvak*) és *A könnyűlovasság támadása* című, 1968-ban készült angol filmalkotást többször megnézte, s hatásuk belesimult a *80 huszárba* ugyanúgy, ahogy a Szergej Bondarcukot a köztudatba emelő, *Szétört bilincsek* című szovjet film egy-egy jelenetéé is.

Csak egyetlen lehet Pápai Zsoltnak a film értékelése kapcsán a szócikket lezáró mondatával: „A *80 huszár* korának egyik legihletettebb, nemzetközi érdeklődésre is joggal számot tartó, ámde a külföld által mégsem respektált magyar filmje.”